

لزوم تجدید نظر کلی در صنعت فرش ایران

اگر صنعت قالی بافی بهمین منوال که هست پیش برود و تجدید نظر کلی در تمام مراحل تهیه فرش بعمل نیاید این صنعت در ایران محکوم بزوال خواهد بود. مراحل مهم تهیه فرش عبارتند از:

۱ - مواد اولیه و طرز تهیه آنها

۲ - نقشه و قطع قالی

۳ - بافت

۴ - عرضه و فروش

مواد اولیه صنعت قالی بافی در ایران قدیم ابریشم، گلابتون سیمین و زرین و پشم بوده است و طرز تهیه این مواد نیز با کمی تفاوت تقریباً همان است که امروز نیز متداول است. هر چند غالب فرشهای امروزه از پشم بافته میشود و فرشهای زربفت و ابریشمی کمتر مورد تقاضا میباشند و معدود ترهه هم عرضه میشوند. ابتدا بایستی تجدید نظر کلی در تهیه پشم و پشم ریزی و رنگ کردن پشم بعمل بیاید و بعلاوه اکنون که ابریشم و نخهای سیم و زر بعلت گرانی فوق العاده این مواد کمتر مورد استفاده قرار میگیرد چرا درباره امکان بکار بردن فرآوردههای نابلون و پهلون و داکرون و نخهای مشابه آنها در قالی آزمایشهایی نکنیم؟ در اینکه تهیه رنگهای طبیعی دشوار است و رسیدن پشم بادست کم کم جنبه غیر عقلی بسی دشوار است و رسیدن پشم بادست کم کم جنبه غیر عملی بخود میگیرد جای بحثی نیست. آیا شرکتی بزرگ قالی بافی امکان آنرا ندارند که آزمایشگاه مجهزی برای تهیه رنگهای ثابت و مطبوع بوجود بیاورند؟

اداره کل هنرهای زیبای کشور در قسمت لعاب سازی و صنعت کاشی آزمایشگاه مجهزی تشکیل داده است و موفقیت زیادی نیز در قسمت تهیه لعابهای ثابت و نشکن بدست آورده است و بنظر نمیرسد که نظیر این آزمایشگاه برای مطالعه رنگ قالی غیر عملی باشد زیرا پیشینیان ما صدیک امکانات عهد ما را نداشتند و قالیهای آنها تا امروز نهرنگ باخته است و نه پوسیده است و هنوز هم مورد بحث هنرشناسان و زینت موزه های بزرگ جهان است.

اداره کل هنرهای زیبای کشور همچنین در قسمت نقشه و طرح قالی ابتکارات جالبی بوجود آورده است طرحهای ساده ای که نقاشان جوان ما تهیه کرده اند و قالی هائیکه مزین باین نقشهای ساده و تاحدی بدوی (پریمیٹیف) در کارگاه قالببافی هنرهای زیبای کشور بافته شده از هم اکنون نظر غالب خبرگان فن را بخود جلب کرده است. مجله نقش و نگار بابعضی از خبرگان خارجی و ایرانی موضوع نقشه و طرح قالی ایرانی را در میان نهاد خبرگان خارجی بطور کلی طرحهای شلوغ و پر گل و گیاه و پر از حواشی متعدد را نمی پسندیدند و سادگی طرح و صمیمت بافت درشت را ترجیح میدادند که در این باره سخن خواهیم گفت. بعکس غالب فرش شناسان ایرانی خواستار بافت ریز و شلوغی و رنگارنگی نقش قالی بودند. یک خانم خارجی که مورد مشاوره قرار گرفته بود اظهار داشت که اگر فرش اطاق باین حد شلوغ و رنگارنگ باشد ناگزیر بایستی سایر اثاث اطاق و رنگ در و دیوار را ساده انتخاب نمود تا سادگی پرده ها و مبلمان و رنگ در و دیوار باین شلوغی رنگارنگ را جبران نماید. البته این خانم که به محیط مه گرفته و بی آفتاب یک کشور گرانه دریا معتاد بود حق داشت چنین قضاوتی کند. اما شاید ما ایرانیان بر رنگهای جور و اجور خو گرفته ایم و شاید سرزمین خشک و آفتاب زده ما باغهایمان را بوسیله فرشهایمان بداخل اطاقهایمان کشانده باشد. بهر جهت میتوان بار فرآندم دقیقی سلیقه خارجیان و ایرانیان را درباره نقشه و طرح قالی تعیین کرد و البته این نقشه و طرح بایستی هم آهنگ با بافت قالی باشد که بعللی که در زیر خواهد آمد تجدید نظر کلی در آن اجتناب ناپذیر است.

درباره قطع قالیها بهتر آن است که از استیک تجربی مدد بگیریم. بطور کلی برای تعیین قطع اشیائی که در زندگی روزمره مورد نیاز ما هستند تجربه زیبایی شناسانه لازم است. آیا برای کتابها، آینه ها، میزها، و فرشها چه قطعی زیباتر است؟ معمولاً قطع کتابها و مجله ها را مستطیل میگیرند اما طول و عرض مستطیل بایستی دارای چه نسبتی باشد؟

از قدیمترین زمانها این قطع مستطیل برای کتب وجود داشته است. قالبهای ایرانی هم غالباً بشکل مستطیل بافته میشدهاند و میشوند و این قطع تناسبی با کف اطاقها داشته است که بیشتر مستطیل بوده‌اند. در آزمایشی که زیرنگ Zeising آلمانی روی عدد زیادی از آثار هنری بعمل آورد باین نتیجه رسید که نسبت ۱۳ به ۸ که بعدها معروف «نسبت طلایی» شد مطبوعترین نسبتی است که ممکن است میان دو خط وجود پیدا بکند. «فشر» آلمانی مبتکر استیک تجربی آزمایشهای مختلف هندسی را با کج ادامه داد و از آنجمله قطعهای مختلف هندسی را با کج سفید روی یک صفحه سیاه نمایش داد و از اشخاص فهمیده دعوت کرد که مطبوعترین یا نامطبوعترین این اشکال را برگزینند. فشر از نتایج تجربه‌های خود اینطور استنباط کرده که تناسب معینی بشخصه ارزش زیبایی دارند.

آخرین نتایج تجارب فشر بنفع مستطیلی به نسبت ۲۱ به ۳۴ منتهی گردید. و چنین نسبتی مورد توجه در مجله‌ها، آلبومها، آینه‌ها، فرشها و غیره قرار گرفت اما در ژاپن نتیجه آزمایش، قطع مستطیل را لااقل برای آینه محکوم ساخت و قطع بیضی برای آینه مورد پسند اکثر آتهائی واقع شد که مورد آزمایش قرار گرفته بودند. اما آیا همیشه باید قطع قالبها مستطیل باشد؟ آیا همیشه باید قطع بکف بیضی یا مدور، قالبی بیضی یا مدور بافت؟ آیا لااقل نمیتوان با توجه به متن و نقشه قالبی، ابتکاری در همان قطع مستطیل بوجود آورد؟

اما بافت قالبی مسئله ایست که بایستی با توجه به شرائط زمان و مکان حل شود اینک که قالبهای ماشینی رقیب سرسخت قالبهای ایرانی در بازار جهانند (۱) اگر تجدید نظر معقولی در بافت قالبی ایران نشود گرانی روز افزون قالبهای ایران باعث شکست بازار این صنعت چه در خارجه و چه در داخله خواهد گردید و بعکس اگر مشکلات اقتصادی قالبی حل شود همه ما امکان آنرا خواهیم داشت که اطاقهای خود را با فرشهای بافت کشورمان مفروش کنیم تا آنها که بخانه‌های ما وارد میشوند احساس نمایند که بخانه یک ایرانی وارد شده‌اند.

چون وضع فعلی کارگران قالبیاف در غالب مراکز

(۱) در اواخر خردادماه گذشته مسئله خرید فرش ماشینی برای تالار فرودگاه مهرآباد موجب بحث و تفسیرهای مخالفت آمیز محافل پارلمانی شد. باعث خوشنودی است اگر نمایندگان محترم مجلس شورا همیشه در اینگونه موارد بحیثیت از صنایع ملی برخیزند.

بزرگ قالبیافی در سرتاسر کشور رضایت بخش نیست میبایستی هرچه زودتر سروصورتی بوضع بهداشت و محل کار و دستمزد ناچیز این کارگران داده شود. چون کارگران قالبیاف بایستی مانند کارگران دیگر از منافع قانون بیمه‌های اجتماعی استفاده کنند و همچنین بایستی از استخدام خردسالان برای قالبیافی جلوگیری کرد. این است که بافت قالبی بصورت معمول امروزی بسیار گران تمام خواهد شد چراکه ضمناً اجرای موارد مندرج در فوق اجتناب ناپذیر است. اتفاقاً بقرار اطلاع و همچنین در نتیجه بحث و مشاوره با خبرگان خارجی، قالبیافی که بافت درشت‌تر و پشم بلندتر دارند (یعنی خرسک) لااقل در بازارهای خارجی و میان خارجیسان خریدار بیشتری دارند و با توجه باین مسئله است که هنرهای زیبای کشور مشغول مطالعاتی در نحوه تغییر بافت قالبی صادراتی و کار بردن گره کمتر و پشم بلندتر است. و تصور نمیرود که این نوع فرش از حیث دوام هم تفاوتی با قالبیافی ریز بافت داشته باشد. زیرا دوام قالبی مرهون پشم و رنگی است که برای آن بکار میرود. و اما مسئله تمیز کردن فرش که باعث شده است ما قالبیافی رنگین‌تر و پرنقش و نگارتر و نیز ریز بافت‌تر را ترجیح دهیم با کمی توجه بنظافت و امتحان گردهای مختلف شستشو کاملاً حل شدنی است.

با توجه بمقدمات فوق اگر ما بتوانیم قالبیافی خود را ارزاتر و با جنس و رنگ و طرح محکم و ثابت و جالب ببازار بیاوریم موفقیت صنعت قالبیافی ما حتمی است. خاصه که شهرت پیشینیان ما در این فن بهترین سرمایه ماست و ما نباید این شهرت نیک را تباه بسازیم. آنگاه مسئله تبلیغ و تسهیل برای خریدار پیش میاید که اولی بایستی با عرضه جنس خوب و با دوام توأم باشد و دومی با حسن نیت و اعتماد. شاید علت عمده‌ای که غالب هموطنان ما با وجود نداشتن پول بخیرید یخچال و محصولات مشابه ساخت خارجه اقدام نمیکند آن باشد که هیچگونه اشکالی از قبیل تعهد کتبی و سپردن ضامن و غیره برای خرید این گونه فرآورده‌ها در سر راه وجود ندارد. و علاوه میتوانند بهای جنس را با اقساط طویل‌المدت با کمی تفاوت بابهای اصلی پرداخت نمایند اما برای خرید فرش هر چند شرکت فرش نیز از این روش نیکو پیروی میکند ولی سهولت خرید یک قطعه فرش از همان شرکت باسانی خرید یک یخچال برقی نیست که در غالب نقاط پایتخت و شهرستانها امکان خرید آن هست.

نقش و نگار